

A
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
ÉS A KÖZGAZDASÁGI TUDOMÁNYOK

ÍRTA
HELLER FARKAS
LEVELEZŐ TAG

(FELOLVASTA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁNAK
1929 OKTÓBER 28-ÁN TARTOTT ÖSSZES ÜLÉSÉN)

BUDAPEST
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1930

A
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
ÉS A KÖZGAZDASÁGI TUDOMÁNYOK

ÍRTA
HELLER FARKAS
LEVELEZŐ TAG

(FELOLVASTA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁNAK
1929 OKTÓBER 28-ÁN TARTOTT ÖSSZES ÜLÉSÉN)

BUDAPEST
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1930

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

AZ AKADÉMIA HATÁSA A KÖZGAZDASÁGI TUDOMÁNYOK HAZAI FEJLŐDÉSÉRE.

A közgazdaságtan és rokontudományai terén alapításakor az Akadémia hazánkban majdnem teljesen munkálatlan talajt talált. Az élet impulzusai nálunk e téren erősen hiányoztak is. Angliában, Itáliában, Franciaországban a kibontakozó gazdasági élet követelte a közgazdasági problémákkal való foglalkozást és a német fejedelemségekben is a pénzügyi szükséglet ösztökölt ily irányú tanulmányokra. Hazánkban a középkori gazdasági szervezet lényegében még fennállott és az ország a gazdasági átalakulásnak még csak küszöbén volt. A nemzetnek nyelvéért, alkotmányáért és szabadságáért kellett küzdenie. Nem csoda, ha a magyar közvélemény közgazdasági kérdések iránt keveset érdeklődött, és ahogy annak idején báró Skerlecz Miklós és gróf Almásy Pál gazdaságpolitikai dolgozatai, úgy a XIX. század küszöbén Berzeviczy Gergelynek már elméletileg is mélyebben meg-alapozott munkái visszhang nélkül maradtak a magyar irodalomban.

Hogy ez megváltozott és a magyar nemzet tudatára ébredt annak, hogy anyagi ügyeivel is törődnie kell, ha jövőjét biztosítani akarja, elsősorban az Akadémia alapítójának, gróf Széchenyi Istvánnak érdeme. Minden ízében nemzete fellendüléseért izzó lelke intuitive megérezte és széles látkörű elméje teljesen átértette, hogy a nemzet boldogulása és politikai küzdelmének sikere is mily nagy mértékben függ anyagi emelkedésétől, gazdasági viszonyai átalakításától. Az ő reformprogramja a benne foglalt fontos közgazdasági kérdésekkel idézte fel hazánkban az első szélesebbkörű közgazdasági vitákat és teremtett egy csapásra nálunk is érdeklődést az ily természetű kérdések iránt.

A nagy átalakulásnak, melynek küszöbén a nemzet állott, politikai vezérgondolatai egyrészt a nemzeti eszmében, másrészt az akkor Európaszerte hódító liberális törekvésekben adva voltak. A nemzet vezéreinek politikai bölcsesége és iskolázottsága e téren könnyebben megtalálta az utat. Nehezebb volt ez a gazdasági kérdésekben, melyekkel eddig nemzetünk csak alkalmoszerűen, gravaminális politikája keretében foglalkozott, amidőn az országgyűlés ismételt kivált az ország vámügyi sérelmeit igyekezett orvosoltatni. Mihamarabb fel kellett azonban ismerni, hogy a gazdasági politika kérdései számtalan politikai vonatkozásuk mellett is egy nagy, hazánkban ekkor még ismeretlen tudományágban bírják gyökerüket, mely a külföldön, kivált Franciaországban és Angliában ez időtájt már hatalmasan fejlődött. Tisztán gyakorlati megfontolások, komolyabb alapkészültség nélküli viták nem voltak elegendők a megoldásra váró súlyos kérdésekben való eligazodásra. Érezni kellett a Smith Ádám rendszerében hatalmasan kibontakozó nemzetgazdasági tudomány irányításának szükségét. Át kellett tehát ültetni hazánkba azt a tudományt, mely biztos ítéletre képesíti a nemzetet fontos anyagi kérdéseiben.

E feladat, t. i. lerakni az alapot arra, hogy a nemzet kellő szakértelemmel, a külföldi tapasztalatok és kutatások eredményeinek felhasználásával intézhesse gazdasági ügyeit, két tényezőre várt. Az egyetemre, melynek oktatási rendjéből a közgazdaságtan és pénzügytan sem hiányozhatott, és az Akadémiára. E két tényező munkája a tudomány fejlesztésében mindenfelé vállvetve halad. Nálunk azonban az egyetemi oktatás akkor még nem volt szabad, mert Sonnenfels elavult rendszere szerint kellett előadni a közgazdasági és pénzügyi tudományokat. Így tehát elsősorban az Akadémiára hárult a feladat, hogy a magyar elme előtt feltárja azt az új gondolatkört, mely Smith Ádám nagy munkája nyomán a nemzeti jólét törvényei és előmozdításának útjai felkutatását tűzte ki célul. Szinte egy új gondolatvilágot kellett a magyar-ságnak megnyitni, mely még alig sejtette, hogy az oly köznapinak látszó gazdasági események mögött mily elmélyedést kívánó kérdések rejtőznek. Ezt a magyar közönséggel

megértetni : ez volt az Akadémia első feladata tudományunk terén.

E munkában is Széchenyié a vezérszerep. Szélesebb körökbe az ő munkái, a *Hitel*, *Világ* és *Stadium* vitték be Smith Ádám és követőinek eszméit. Munkáiban nem a szak-tudós, hanem a nemzet jövőjéért küzdő államférfiú lép nemzete elé e gondolatvilággal, és ez megnyitja neki és általa az új eszméknek is az utat az e kérdésekről még keveset sejtő honfitársaihoz. Érett korában folytatott tanulmányaival mohón szívta magába Széchenyi a klasszikusok tanait, mert nemzete boldogításának eszközeit ismerte fel bennök és utazásai közben bő alkalmat nyílt jelentőségük átértésére. Midőn a magyarság állapotát ostromozta és feladatait tűzte ki, nemzetébresztő munkájában vezérszerepet kellett az új gondolatvilágnak juttatnia. És a siker sem maradhatott el, mert senki sem tudott a nemzet lelkéhez oly közel férkőzni, mint ő, ki nemcsak az észhez, hanem a magyar kedélyhez is tudott szólni, evvel közelebb hozva a magyar szellemhez az akkor nálunk még idegen új közgazdasági szempontot.

De Széchenyi nem volt és nem is lehetett szaktudós közgazdasági téren sem. A nemzeti feladatok összességére kellett minden erejét irányítania, hogy nemzetét fel tudja rázni közönyéből és elmaradottságából. A közgazdasági eszmekör tudományos elmélyítése, a külföldi tudomány eredményeinek közelebbi ismertetése és boncolgatása az áldozatkészségével alapított Akadémia tudósaira várt.

Az erre irányított munka lassan indul meg. Színhelye egyelőre nem az Akadémia felolvasó terme, hanem folyóirata, a *Tudománytár*, melynek szerkesztőjét a IV. nagygyűlés utasította, hogy a folyóiratban «kiterjeszkedjék az emberi tudás minden ágaira».¹

Már a harmincas évektől kezdve jelennek meg a *Tudománytárban* a Literatura rovatban gazdasági vonatkozású külföldi munkákról ismertetések. Egyelőre főképp német munkák felé fordul a figyelem. Így ismertetik J. Fr. Eu. Lotz *Handbuch der Staatswirtschaftslehre*-jét, Baumstarck *Kame-*

¹ A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei. II. köt. 34. old.

ralistische Encyklopaediáját, Malchusnak az európai takarékpénztárakról szóló könyvét, valamint Rotteck és Welcker *Staats-Lexikonát*. Így kerül a sor Ricardo *Principles*-jeire is, de csak a Baumstark-féle német fordításának megjelenésével. Francia munkák is figyelmet keltenek. Chevalier *Cours d'économie politique*-jét, majd Cieszkowskinak a hitelről és a forgalomról szóló munkáját ismertetik, mely utóbbi iránt a hitelméletben mutatkozó újabb nézetek folytán ma ismét felébredt az érdeklődés. Sor kerül Sismondi munkájára is. Később a *Budapesti Szemle* folytatja az ismertető munkát és megbeszéli Cairnes módszertani könyvét, majd Trefort foglalkozik Carey-nek 1862-ben megjelent, később magyarra is lefordított munkájával, mely friss szellemével nálunk is érdeklődést keltett és hazai íróink közül különösen Kerkapolyra volt nagyobb hatással.

Már 1835-ben Csató Pál tollából¹ hosszabb léleketű és rendszeresebb közgazdasági tanulmány is lát napvilágot a *Tudománytárban*. Nem eredeti munka ugyan még, mert a *France littéraire* egy cikke alapján készült, de nagy gonddal ad egységes és világos képet a közgazdaságtan fejlődéséről. Majd 1842-ben Győry Sándor már nagyobb önállósággal értekezik a közgazdaság fogalmáról és elveiről.²

Az Akadémia munkájának e bevezető szakában még nincsenek szaktudósaink a közgazdaságtan terén. Az említett ismertetéseket nem szakemberek, hanem általánosabb érdeklődésű férfiak írták, kiknek figyelmét egy-egy közgazdasági munkáról szóló külföldi beszámoló ragadta meg. Az ismertetések nem is az eredeti munkák, hanem kivált eleinte külföldi, nagyjából német irodalmi vagy referáló kritikai folyóiratok, főképp a *Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik* nyomán készültek. Az első közgazdasági vonatkozású felolvasást sem szakember tartja az Akadémián. Ez Péczely Józsefnek *A nemzetgazdaság befolyása a nemzeti művelődésre* címen 1838-ban tartott székfoglalója, mely, mint már címéből is kitűnik, nem közgazdasági, hanem művelődéstörténeti

¹ Egy pillanat a közgazdaság tudományára. Tudománytár. VII. kötet.

² *Tudománytár*. Új folyam. XI. köt. 259—274. és 323—240. old.

tárggyal foglalkozik.¹ Célja annak bizonyítása, hogy a nemzet anyagi gyarapodása mily mértékben feltétele a műveltség fejlődésének.

Mégis nagy jelentőségűek ez első kísérletek, mert egyrészről az érdeklődést a közgazdaságtanra irányították és ennek gondolatkörével lassan megbarátkoztatták közönségünket, másrészről pedig közgazdasági vonatkozásában kicsiszolták nyelvünket és megalkották a közgazdasági fogalmak kifejezésére szükséges műszavakat. Ezek még a harmincas és negyvenes években is nem egy vonatkozásban hiányoztak. Így a Tudománytár *Literatura* kötetében ez időben «státuszgazdaságtudomány» nevet viselt tudományunk, míg Csató említett cikkében már a «közgazdaság tudománya»-ról és Győry Sándor a közgazdaságról, Trefort pedig a «nemzeti gazdaság tudománya»-ról értekezik. Egy 1831-ben I. Gróf B. D. kezdbetűkkel jelzett — iktári gróf Bethlen Domokos tollából származó, Bécsben megjelent, egyébként kitűnő — munka, mely a *Nemzeti jólétről* szól, «a vagyonokkal való élésről vagy az emésztésről» cím alatt tárgyalja a fogyasztást, «magános» és «közönséges emésztésről» szólva, amivel a magán- és a közfogyasztást akarja megkülönböztetni; még Csátónál is, kinek közgazdasági műszavaink megalkotásában Fogarasisal együtt nem keveset köszönhetünk, «emésztetni» jelzéssel szerepel a fogyasztani szó. A termelés szó helyett ez időben még a «kiállítás» kifejezést használták és a termelési költségeket «kiállítási költségeknek» mondták. Sőt Kautz még 1868-ban megjelent művében is (*A nemzetgazdasági eszmék fejlődési története és befolyása a közviszonyokra Magyarországon*, I. 299. old.) a termelési erőket «kiállítási erőknék» nevezi, de már Csató termesztési erőkről és Trefort termesztő erőkről szólnak a *Tudománytárban* és a hatvanas években megjelent tankönyvek már mint elfogadott műszót használják a termelés megjelölést. A váltóleszámítólást még Kovách László is discontirozásnak nevezi, de már Karvasy leszámolási üzletről szól.

¹ Megjelent *A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei* IV. kötetében 136—151. old.

A *Tudománýtár* cikkeiben gyorsan megalkotta fontosabb közgazdasági műszavainkat és nemsokára az előadások és értekezések is szakszerűbbek lettek. Így Kovách Lászlónak *A bankügy és Európa jelesebb bankjai* c. értekezése, mely 1841-ben jelent meg a *Tudománýtárban*,¹ továbbá Fogarasi Jánosnak a *Hitelintézetek szelleméről és befolyásáról a nemzeti jólétre* címen 1842-ben tartott székfoglalója, mely az *Akadémiai Évkönyvben* is megjelent,² már alapos tárgyismeretről tesznek tanúságot, Trefort Ágostonnak ugyancsak az utóbbi évben *A nemzeti gazdaságnak rendszerei*³ c. székfoglalója pedig már széleskörű szaktudást is árul el. Végigvezeti az olvasót a közgazdasági gondolkozás keletkezésétől, a merkantilizmuson és a fiziokratizmuson keresztül Smith rendszeréig, hogy azután ennek elemzése után kitérjen ellenáramlataira, Sismondira és a szocialistákra is és ez irányzatok ellenérveit éles elmével bírálja. A német romantikus iskola csodálatosan elkerülte figyelmét, de annál behatóbban foglalkozik List Frigyesnek csak egy évvel előbb (1841-ben) megjelent *System der politischen Ökonomie*-jében kifejtett nézeteivel, melyek, úgy látszik, elsősorban indították őt ez értekezés megírására. Az utóbbiak, mint tudjuk, általában nagy figyelmet keltettek Magyarországon és Kossuthnak a vámkérdésben a szabad kereskedelem elvétől való elszakadását és a védvámrendszerhez való csatlakozását idézték elő. List *Das nationale System der politischen Ökonomie*-ja már 1843-ban magyar fordításban meg is jelent (Kőszegen).

Most már a politikai élet is kezdte előmozdítani a közgazdasági kérdések iránt való általánosabb érdeklődést. A vámügyi vita a védegyeleti mozgalommal együtt már a negyvenes években szélesebb hullámokat vert, a vasútügy az ötvenes évek óta keltett szélesebbkörű érdeklődést. Még a kiegyezés előtt indult meg a bankrendszer, a földhitel ügye, és általában a hitelügy kérdésében a napilapokban a vitatkozás és az állampénzügyi kérdések — kivált az államadós-

¹ *Tudománýtár*. Új folyam. X. köt. 163—184., 210—231. és 259—278. old.

² *A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei* VI. kötet 235—260. old.

³ *Tudománýtár*. Új folyam. XII. köt. 46—62. old.

ságok ügye, de az adózás problémái is — szélesebb körökben érdeklődést keltettek, mióta a közteherviselés gondolata nálunk is felmerült. E vitákban a döntő szavú férfiak java-része akadémikus.

Az Akadémia sietett a közgazdasági kérdések iránt éb-redező érdeklődést táplálni. Már II. nagygyűlésén, midőn 1832-ben magyar munkák híján jelentős külföldi munkák fordítását vette tervbe a különböző tudományszakok köré-ből, Smith Ádám, Say és Sismondi munkáit kívánta magyarul kiadni.¹ E fordítások egyelőre fedezet híján elmaradtak. Most azonban, midőn 1859-ben 48 lelkes magyar hölgy alapít-ványa lehetővé tette rendszeres tudományos kézikönyvek-nek az Akadémia részéről való kiadását, már eredeti magyar munkára gondolhatott. Midőn e kézikönyvek megírására évenkénti ciklusokban pályázatot hirdetett, már az első ciklus harmadik kötete gyanánt egy rendszeres magyar köz-gazdaságtan kiadását határozta el. A pályázat sikerrel is járt és a díjat Karvasy Ágoston nyerte meg. Így nem hiány-zott a közgazdaságtan már az első kiadványsorozatban, mely a *Tudományok csarnoka* címen a művelt rendek szükségeihez alkalmazott kézikönyvekkel látta el a magyar közönséget.

Ha e könyvet most, majdnem hét évtized elmultával kezünkbe vesszük, ma is meglep tiszta és világos előadása, valamint bátor és határozott állásfoglalása a nálunk még új tudomány nehéz kérdéseiben. Karvasy általában inkább vonzódott a gyakorlatiasabb Smith, mint az elvont dedukció-kat kedvelő Ricardo felé. De Smithnek sem vak híve és több kifogást emel rendszerével szemben. Biztos ítéletét és minden dogmatizmustól való mentességét mutatja többek között a vámkérdésben való állásfoglalása, mely akkor már a külföl-dön és nálunk egyaránt a pártszenvédélyek körébe vont

¹ L. *A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei* I. köt. 79. és 80. old. Később külföldi minták alapján megírandó magyar munkák kiadá-sára gondolt évi ciklusokban az Akadémia és e ciklus hatodik évére tervbe vette egy «nemzeti gazdaság» kiadását, mely Say és Mac Culloch nyomán lett volna megírandó. Fedezet híján egyelőre e terv is meg-valósíthatatlan maradt. (L. *a Magyar Tudós Társaság Évkönyvei* IV. köt. 11. oldalát.)

vitakérdés volt. Arra a kérdésre, vajjon a kereskedési szabadság vagy a védvámrendszer érdemel-e elsőséget, a ma már általánosan elfogadott, de csak hosszas tudományos vitatkozás eredményeként kialakult választ adja már 1860-ban a kitűnő ítéletű magyar tudós, hogy «nem átaljában, hanem csak tekintve az egyes ország gazdasági művelési állapotját, különösen az egyes iparnemek fejlődési fokát, az ország adó- és tőkeviszonyait és minden körülményeit» lehet e tárgyban állást foglalni.¹ És ilyen egyoldalúságoktól és dogmatizmustól mentes Karvasy állásfoglalása a gazdaságpolitika egyéb kérdéseiben is, mert jól átértette, hogy a közgazdaságtan alaptételei általános kiindulási pontokból nyert eredmények, melyek gyakorlati alkalmazása csak az összes fennforgó viszonyok alapos mérlegelése alapján lehet gyümölcsöző.

Karvasy munkája nem volt az első Magyarországon megjelent rendszeres közgazdasági munka, mert Henfner János már 1831-ben közzétette irányú könyvét, mely, mint Kautz megjegyzi, nemcsak érdemes könyv, hanem már azért is jelentős a magyar irodalomban, mert először szakít az addig nálunk az oktatásban uralkodott Sonnenfels-féle rendszerrel és a smithianizmus felé hajlik. Sőt a *Népszerű nemzetgazdasági tudomány a művelt rendek szükségeihez alkalmazva* c. munka Karvasynak sem első rendszeres nemzetgazdasági munkája, mert *A politikai tudományok* c. munkájában már rendszeresen és behatóan tárgyalta a közgazdaságtant is. Tehát, bár általánosabb keretben és nem különállóan, magyar nyelven is — Henfner könyve még latinul jelent meg² — volt már munka, mely rendszeresen tárgyalta a közgazdaságtan alapjait, ez nem csorbíthatja az Akadémia érdemét, hogy az első kínáló alkalmat felhasználta e

¹ *Népszerű nemzetgazdasági tudomány*. 342. old. (Idézve az 1867-ben megjelent 3. kiadás után.)

² *Introductio in oeconomiam politicam alios nationalem ad recentissimos scientiarum politicarum progressus exacta*. Zagrabiae. 1831. — Sőt Horváth Mihály már 1806-ban tett közzé Budán *Specimen oeconomiae publicae, legibus et moribus Hungariae accomodatum* c. közgazdasági vezérfonalát. Már e munkán is némileg érezhető Smith hatása.

tudományág fellendítésére. Hogy már általánosan érzett szükségletnek felelt meg egy népszerű és mégis a tudomány színvonalán álló közgazdaságtan kiadása, bizonyítja az érdeklődés, mellyel Karvasy munkája találkozott. Rövid idő alatt több kiadásban jelent meg. Nemzetgazdaságtanát már 1862-ben követhette *Az államháztartási vagyis pénzügyi tudomány* c. könyve, melyet az előbbi kiegészítésének szánt a két tudomány szoros viszonyánál fogva. Bár Karvasy e munkáját már nem az Akadémia adta ki, éppen úgy, mint Kautzknak 1862—63-ban és Matlekovitsnak 1868-ban megjelent *Nemzetgazdaságtanát*, ezek is akadémikusok tollából kerültek ki és díszai lettek közgazdasági irodalmunknak. E kézikönyvek mindegyikén meglátszik az őszinte igyekezet, hogy a külföldi irodalom alapos felhasználásával oly munkát adjanak a magyar olvasó kezébe, amely a kor színvonalán van és értékesíti a külföldi kutatás eredményeit.

E tekintetben leginkább Kautz Gyula munkája válik ki. Szerzője egyetemes érdeklődésű férfiú, akit a külföldi irodalom nemcsak azért érdekel, hogy belőle a fennálló közgazdasági nézetek iránt tájékozódjék. Kautz Gyula önmagában az emberi gondolkodás idevágó fejlődésének megismerésében is örömet talált. Tudománya iránti rajongó szeretete, mely életének még utolsó éveiben is úgy lángolt benne, mint akkor, mikor mint fiatal jogakadémiai tanár Nagyváradon első nagy munkáját megírta, bölcséleti elmélyedésre való hajlama és egyetemes, az államtudományok egész területére kiterjedő tudása, főképpen pedig nagy érdeklődése a közgazdasági tudomány vezérgondolatai iránt, Kautz Gyulát azzá a tudóssá avatták, akire a magyar közgazdasági tudománynak és az Akadémiának ebben a korban éppen szüksége volt. Mint oly ország fiának, melynek a közgazdaságtan tudományos művelésében még nem volt multja, érdeklődése ösztönyszerűen a bőséges külföldi irodalom felé fordult, hogy lehetőleg mindent magába szívjon, amit eddig e tudomány felszínre hozott. Ezzel Kautz vasszorgalmát és fáradhatatlan kitartását annak a feladatnak szolgálatába állította, melyet az Akadémiának az alapításakor adott helyzetben maga elé kellett tűznie: ráirányítani a magyar elmét arra a

vágányra, melyen a külföldi tudomány már régebben haladt a közgazdasági élet felkutatásában, hogy ezzel megterméke-nyítse a hazai talajt, a magyar közgazdasági tudományt egyszerre felemelve a külföld által elért színvonalra. Kautz látva akkori elmaradottságunkat e téren, irodalomtörténeti kutatásaival igyekezett a hazai tudomány fejlődésének azt az alapot megadni, melyen az önállóan továbbépíthet. Majd a magyar múltat kutatja, hogy felderítse a magyar történelemben nyilatkozó közgazdasági eszmeáramlatokat, majd pedig a jelen kérdéseiben, a részvénytársaságok, a jegybankpolitika, valamint a vámpolitika terén és az állampénzügyi kérdésekben igyekszik a nézeteket tisztázni és a teendőket megállapítani, most már erősen túllépve a tudománytörténet mesgyéjét, hogy magyar feladatok megoldására hasznosítsa a tudomány eredményeit.

Bár a hatvanas években az akkori viszonyokat tekintve szépen nekilendült közgazdasági irodalmunk, mégis közgazdasági tárgyú felolvasással még ez időben is alig találkozzunk az Akadémiában. A negyvenes évek néhány felolvasása után ez irányban szünet állt be. Nemsokára azonban jelentős fordulat következett.

A lökést erre a közgazdaságtan egyik testvértudománya, a statisztika adta meg. Hazánk népesedési, művelődési és gazdasági viszonyai e korban még kevésbé voltak feltárva és a bécsi hivatalos statisztikai apparátusra volt bízva hazánk viszonyainak felderítése. Ezek indították Csengery Antalt 1860-ban arra, hogy oly bizottság felállítása iránt tegyen az Akadémiának javaslatot, mely a statisztika művelését tűzi ki feladatul.

E bizottság működése csakhamar felszínre hozta azt a szoros kapcsolatot, melyben e két testvértudomány egymással van. A statisztikai dolgozatok, melyek a bizottság kiadványában, a *Statisztikai Közleményekben* megjelentek, java-részben erősen a közgazdasági viszonyokra vonatkoztak. Ez érthető is ; hiszen hazánk népesedési viszonyainak vizsgálata közben sorra bukkantak fel a lakosság megélhetési viszonyait meghatározó gazdasági helyzetképek. Ennélfogva csak természetesnek találták a bizottság tagjai azt az indítványt,

hogy a bizottság közleményeibe ezentúl szervesen és tervszerűen fel kell venni nemzetgazdasági tartalmú értekezéseket is. Ezért már 1865-től kezdve új címen jelennek meg a bizottság közleményei, felvéve a *Statisztikai és nemzetgazdasági közlemények* nevét. Ezzel a kiadványon külsőleg is kifejezésre jutott, hogy füzetei a közgazdaságtan céljait is szolgálják.

Ez valóban meg is felelt a tartalomnak, mert számos nagyértékű értekezés látott napvilágot abban a nyolc kötetben, mely 1865-től 1871-ig megjelent. Közgazdasági szempontból legnagyobb érdeklődésre tarthat számot ezek közül Weninger Vincének a bankügy elméletéről írt terjedelmes értekezése, mely a II. és III. kötetben (1866—1867) jelent meg. A bankjegy természetével foglalkozik behatóan, bőven ismerteti a Peel-féle bankaktát és annak előzményeit, kitérve az angol bank-enquête-okra és a híres Bullion-Reportra. Ugyancsak a Közleményekben jelent meg Matlekovits értekezése a tőzsde és az állam viszonyáról, mely akkor éppoly korszerű volt, mint a bankügy fejtegetése. Ugyanez áll Weninger Vincének az államháztartásról szóló terjedelmes tanulmányáról, mely akkor, amikor a magyar államháztartást önálló alapon kellett berendezni, erősen hozzájárult a helyzet megismeréséhez és az eszmék tisztázásához.

Nagyon megnövelte hazánkban a közgazdasági és pénzügyi kérdések iránt való érdeklődést a kiegyezés. Hiszen most nyílt meg csak igazán a lehetőség arra, hogy Magyarország önállóan irányíthassa gazdasági és pénzügyi berendezkedését. Az eszmék tisztázásának feladatából az Akadémiának is ki kellett vennie a maga részét, annál is inkább, mert hazánk akkor még erősen nélkülözte a képzett szakembereknek azt a csoportját, melyet ily nagy feladat sikeres megoldása kíván. Hiszen még az Akadémiában is gyéren voltak ilyenek, amint a filozófiai-, törvény- és történettudományi osztály 1869. jan. 18-i ülésén panaszolja a statisztikai bizottság, midőn «felemlítvén a munkás tagok s a statisztikai és nemzetgazdasági irodalommal foglalkozó férfiak hiányát», kéri Beöthy Leó miniszteri titkár és Matlekovits Sándor egyetemi m. tanár — akkor még nem akadémiai tagok — bevonását a bizottság

munkálataiba.¹ Annál inkább bámulatra és elismerésre méltó azon kevesek szívóssága és kitartása, kik e tudományokkal az Akadémiában akkor foglalkoztak és az Akadémia e téren való fontos hivatásától áthatva nem nyugodtak, míg az Akadémiát a közvéleményt e kérdésekben irányító tényezővé nem tették.

E férfiak között legkitartóbb és legszívósabb Lónyay Menyhért volt, ki magas közjogi méltóságokat viselt, de a politikában való szereplése sem térítette el attól a meggyőződéstől, hogy a tudománynak és az Akadémiának elsősorban hivatása annak a fegyverzetnek a megadása, mely nélkül a törvényhozás szövevényes anyagában és az érdekek harcában a helyes utat nem lehet megtalálni. E gondolat annyira szívéhez nőtt, hogy az Akadémiában tartott utolsó elnöki megnyitójában is Buckle szavait idézte, melyek szerint : «A nemzetgazdaság jelöli ki a jó kormányzat irányát s azon elveket, melyeken kell alapulni a népek helyes kormányzatának.»²

Lónyay e szilárd meggyőződésének és ernyedetlen fáradozásainak köszönhető elsősorban, hogy nem akadt meg a statisztikai bizottság működése akkor, midőn 1867-ben a statisztikai hivatal felállításával a bizottság működési körének jelentékeny része, a statisztikai adatgyűjtés átszállott az állami hivatalra, melynek felállítása érdekében a bizottság annyit fáradozott. E körülmény határozottan válság-szerű helyzetbe hozta a statisztikai bizottságot, mert feladata az akkori ügyrend szerint : «mindennemű statisztikai adatokat, melyek a magyar koronához tartozó országok közviszonyaira vonatkoznak, gyűjteni, rendezni s más államok adataival is egybevetve feldolgozni» (Ügyrend 46. §). Az 1872. jan. 28-i igazgatósági ülés jegyzőkönyve e tárgyról már kimondja, hogy «e bizottság feladata, miután a statisztikai adatok gyűjtése és rendezése most már kormányi közegek

¹ L. *Akad. Értesítő* III. évf. 10. old. 1872. Széll Kálmán, Kőrösi József és Gerlóczy Gyula választattak a bizottság külső tagjaiul, később pedig még számos, az Akadémián kívül álló szakférfiú.

² *Akad. Évkönyv* XVII. köt. 5. old.

által történik, szükségkép módosulni fog»,¹ az ugyanez év ápr. 29-i összes ülés pedig hivatkozva a bizottság ez évi márc. 21-i előterjesztésére, megállapítja, hogy «Mióta a felelős magyar kormány a hivatalos statisztika ügyét is felkarolta, s e téren már eredményeket is képes felmutatni, az Akadémia statisztikai bizottságának egyik létoka, mely az adatok gyűjtésében állott, megszűnt». És a jegyzőkönyv következőképpen folytatja: «A statisztika tudományos művelése inkább egyesek bűvárlásának, mint testületi működésének képezvén feladatát, ezután is helyet fog találni az Akadémia általános működésében: szükségesebbnek látja azonban, hogy az Akadémia, s nevezetesen annak statisztikai bizottsága, az eddigi Közlemények helyett oly nemzetgazdasági folyóiratot indítson meg, mely a külföld e téren való működését, az országgyűlés és a kormány közigazdasági tevékenységét s egyáltalában a közigazdasági kérdések tisztázását tűzné ki feladatául».² Maga a statisztikai bizottság volt tehát, amely hatáskörének bővítését és működése súlypontjának ezentúl a közigazdaságtan terére helyezését javasolta, miben egyébként semmi csodáltnivaló nincsen, mert e két tudomány valóban egymást kiegészíti és az akkori egyszerűbb viszonyok mellett a bizottság tagjainak nagy része statisztikus és nemzetgazda volt egy személyben. Így, hogy csak egyet említsek, Keleti Károly fordította magyarra Baudrillart közigazdasági kézikönyvét és ismételtén értekezett az Akadémiában közigazdasági kérdésekről.³

Az 1872. évtől kezdve tehát a bizottság neve nemzetgazdasági és statisztikai bizottság volt, és ugyancsak megváltozott a kiadványok neve, de egyúttal jellege is. Eddigi kiadványait, tudniillik a *Statisztikai és nemzetgazdasági közlemények*-et a bizottság ugyanis megszüntette. Helyette az Akadémia által segélyezett 4—5 ívnyi terjedelmű nemzetgazdasági folyóiratot indított meg havi füzetekben *Nemzet-*

¹ Akad. Ért. VI. évf. 40. old.

² Akad. Ért. VI. évf. 135. old.

³ Így Keleti írta a *Vázlatok a Magyar Tudományos Akadémia félszázados történetéből*. Budapest, 1881. c. munkában is a nemzetgazdaságtani részt.

gazdasági Szemle címen és ennek szerkesztésével Halász Imrét bízta meg.

Hogy mi volt az Akadémia célja e folyóirat megalapításával, kitűnik a szerkesztőnek adott utasításból, mely az említett jegyzőkönyv szerint következőképpen hangzik : «A kiadandó folyóirat programja egyelőre abban foglaltatik össze, hogy a közgazdasági tudomány művelőit maga köré gyűjtván, megismerteti a hazai közönséggel a tudomány megállapított igazságait s vita alatti kérdéseit, ezen tudománynak külföldön műveltetése iránt folyton tudomással tartja a közönséget részint megjelent szakbavágó munkák ismeretése, részint értekezések, cikkek stb. átültetése vagy lefordítása által. Az eredeti értekezésekben főgond fordítandó a törvényhozás és kormány közgazdasági működésének ismertetésére és a napirenden levő fontosabb közgazdasági kérdések alapos megvitatására. Irodalmi s kritikai rovatot is nyitván a folyóiratban, oda kellene törekedni, hogy ezen vállalat működése, különösen a hazai közgazdasági viszonyok szemmel tartásával, határozott közgazdasági irányt segítsen megállapítani, újabb eszközül szolgálván a műveltebb közönség nemzetgazdasági szakismereteinek gyarapítására.»¹

Az 1874-ben először megjelent *Nemzetgazdasági Szemle* első cikkét maga Lónyay Menyhért írta. Cikkének címe : *A nemzetgazdasági tudomány befolyása a jó kormányzatra*. Nemes lelkesedéssel és mély meggyőződéssel fejti ki benne azt a kedvenc gondolatát, hogy a közgazdaságtan alapelvein épülhet csak fel a gazdasági viszonyok helyes megítélése. Tömören foglalja össze meggyőződését többször idézett következő szavaiban : «Nem kételkedem abban, hogy ha a nemzet törvényhozói és kormányfőurai azon nagy igazságok alapos ismeretével bírnak, melyeket a nemzetgazdaság tana felállított, melyek szerint minden létesítendő intézmény hatása előre megítélhető : az elmúlt hét év alatt sok másképp intéztetett volna ; de a kibontakozás a mostani súlyos helyzetből is csak az igazságok célszerű, viszonyainkhoz alkalmazása

¹ *Akad. Értesítő*, 1872. VI. évf. 135. old.

által lehetséges és ezért fektetek én oly nagy súlyt ez ismeretek terjesztésére.»¹

Lónyay mélységes hazafiúi aggodalma szól e szavakból, melyre hogy mennyi ok volt abban a korban, azt mindenkinek át kellett éreznie akkor, midőn rövid idővel a kiegyezés után a magyar államháztartás egyensúlya megbomlott és a költségvetési deficit eltüntetése volt az ország főgondja. A hiány eltüntetése azonban a mellőzhetetlen nemzeti beruházások korában csak a nemzeti jólét és teherbíróképesség emelésével volt lehetséges. Ezért tartotta Lónyay oly fontosnak Smith tanai elterjesztését és megszívlelését, melyekről a *Nemzetgazdasági Szemle* első füzetében értekezett, és ezért vetett oly nagy súlyt arra, hogy elsősorban a tudomány pártatlanságának magaslatán álló Akadémia kövessen el mindent e tudomány fejlesztésére és terjesztésére.

Az első kísérlet, melyet az Akadémia a *Nemzetgazdasági Szemlével* tett, nem sikerült. A folyóirat igen szép tartalommal jelent meg ugyan, de előfizetőinek száma csekély volt.

Hiába fogtak össze azok, akik e korban nálunk közgazdasági kérdésekkel foglalkoztak, hogy a *Nemzetgazdasági Szemlé*t magas színvonalú cikkekkel lássák el. Hiába értekezett Matlekovits a vámkérdésről, György Endre a vasutakról, Hegedüs Sándor a bankjegyekről, Halász Imre pénzügyeink hanyatlásának okairól, Forray Artúr a közadók kezeléséről szóló törvényjavaslatról, Galgóczy Károly a községi háztartásról — mindmegannyi fontos és akkor nagyon is korszerű kérdés. Az érdeklődés közönségünk szélesebb köreiben még mindig nem volt elegendő ahhoz, hogy a folyóirat fenntartható legyen.

De az Akadémia nem csüggedt és nem tágitott. Ha néhány évre szüneteltetnie kellett is a *Nemzetgazdasági Szemlé*t, azt már 1877-ben újra felélesztette, és pedig ezúttal állandó sikerrel, mert azóta — a kommunizmus alatti hónapok megszakítását nem tekintve, midőn elsősorban az Akadémia egyik kiváló tagjának, Matlekovits Sándornak érdeme volt a munka újból való felvétele — bár néha kisebb-nagyobb nehézségek-

¹ *Nemzetgazdasági Szemle*. 1874. I. kötet 4. old.

kel küzdve, sikerült állandóan fenntartani e folyóiratot, mely létevel ma is hirdeti az Akadémia hervadhatatlan érdemeit a közgazdaságtan és pénzügytan fejlesztése és a szükséges érdeklődés felkeltése körül.

A *Nemzetgazdasági Szemle* új folyamának, mely címlapja szerint nemcsak a nemzetgazdaságtan és a pénzügytan, hanem a statisztika köréből is közöl értekezéseket, bevezető cikkét ismét Lónyay írta. Ezúttal ugyan nem a közgazdaságtan feladatairól, hanem a vízszabályozó társulatokról értekezik, de e tárgyat is kedvenc gondolatával vezeti be, hogy t. i. Magyarország gazdasági és pénzügyi helyzete nem volna oly kedvezőtlen, ha a közgazdaságtan tanításait megszívlelte volna. A *Nemzetgazdasági Szemle* új évfolyamának szerkesztője, György Endre — ki több vonatkozásban nagy érdemeket szerzett szerkesztői munkássága révén — teljes mértékben át is értette Lónyaynak ezt a gondolatát, mely azóta is vezéreszméje e folyóiratnak, midőn az általános elméleti kérdések mellett különös súlyt vet a magyar vonatkozású és Magyarországon megoldásra váró közgazdasági és pénzügyi kérdések tárgyalására.

Lónyaynak a közgazdasági tudományok fejlesztésében való szívósságát mi sem mutatja jobban, mint az, hogy a *Nemzetgazdasági Szemle* első kudarcával sem engedte magát kitűzött céljától eltántorítani. Bátran felvette a küzdelmet az Akadémia kezdeményezésének útjában álló közönnyel és módot keresett a közgazdasági kérdések iránt való érdeklődés növelésére. 1876. febr. 6-án azt javasolja a nemzetgazdasági bizottságnak, tartson a bizottság havonként egyszer nyilvános értekezletet a felmerülő fontosabb közgazdasági kérdések megbeszélésére. Az életbe kívánta ezzel Lónyay az Akadémiát bekapcsolni és elérni azt, hogy az Akadémia tudósai egyéni tanulmányaik mellett és azokkal kapcsolatban foglalkozzanak az országban felmerülő és megoldásra váró, avagy a külföldön vitatott fontosabb kérdésekkel, hogy így az Akadémia szellemi tőkéje mennél nagyobb mértékben állíttassék a nemzet szolgálatába és járuljon hozzá az eszmék tisztázásához.

E gondolat jelentősége abban a korban, melyben Lónyay

azt felvetette, mérhetetlen volt. Hiszen akkortájt közgazdasági kérdéseket tudományos színvonalon az irodalmon kívül úgyszólván csak az Akadémiában tárgyaltak. Az Akadémia és annak nemzetgazdasági bizottsága azért nemcsak tudományfejlesztő feladatát teljesítette, amidőn saját működésébe lüktető életet hozott ez értekezletekkel, hanem azok nyilvánbsságával és magas színvonalával valóban nemzeti hivatást töltött be.

Számos nagyjelentőségű kérdés megvitatása folyt le ez értekezletek keretében. Az első nyilvános értekező 1877. február 26-án folyt le. Az ülésen Lónyay elnökölt, ki bevezető szavaiban ismét kedvenc gondolatát hangsúlyozta: «A tapasztalás — úgy mondja — bizonyítja, hogy azon nemzetek, melyeknél a nemzetgazdaságtan elvei általánosan elterjedtek, képesek életbeléptetni mindazon intézkedéseket, melyek a nemzet anyagi jólétének emelésére szolgálnak.» «Nem egy tévedés követetett el... nálunk a keresztülvitt intézkedésekben, a tapasztalás azt igazolja, hogy ezen tudomány általános elterjedésének hiánya okozott nem egy ballépést, mely a közelmúltban tétetett.» A tudomány művelése, terjesztése és hazai viszonyaink szempontjából való kiaknázása érdekében kívánnak ezért e nyilvános értekezletek működni. E céljuknak nagymértékben meg is feleltek. Fontos kérdések, melyek akkor megoldásra vártak, mint a telepítés ügye, a helyiérdekű vasutak kérdése, hitelügyi kérdések, a valuta-kérdés, pénzügyi problémák, stb. kerültek magas színvonalon megvitatásra. Számos kérdés mélyebb tanulmányozására ösztökéltek ez értekezletek és az érdeklődést közgazdasági kérdések iránt nagymértékben emelték.

Ezek az értekezletek egyszerre pezsgő életet hoztak a nemzetgazdasági bizottság és ezáltal az Akadémia idevágó működésébe és elérték céljukat, mert valóban szélesebbkörű érdeklődést teremtettek a megvitatott kérdések iránt. E felolvasások némelyike a bizottság részéről 1882-ben *Értekezések a nemzetgazdaságtan és statisztika köréből* címen megindított vállalatban jelent meg, mely számos egyéb, legnagyobbreszt hazánk közgazdaságát érintő tanulmányt is tett közzé, és ugyanez évben Lónyay indítványára Földes Béla szerkesz-

tésében megindult a *Nemzetgazdasági és statisztikai évkönyv*, hogy a magyar közönség nemzetközi összehasonlító adatokat is magában foglaló évkönyv birtokába jusson. Most már elérkezettnek látta a bizottság az időt arra is, hogy a több mint 50 évvel azelőtt már felmerült tervet, a nemzetgazdaságtan klasszikusainak a szélesebb magyar olvasóközönség számára való hozzáférhetővé tételét, megvalósítsa. 1885-ben megindította a *Nemzetgazdasági Írók Tárát*, melyben csakhamar Hume és Turgot, Smith, Ricardo és Sismondi munkáinak fordítása jelent meg. Hogy e vállalkozás nem volt sikertelen, mutatja, hogy Hume és Turgot, valamint Ricardo munkáinak második kiadása is szükségessé vált. Most már valóban a múlté lettek Fraknói Vilmos, akkor h. főtítkárnak az 1878. évi nagygyűlés elé terjesztett jelentésében foglalt szavai: «Alig csalódunk, ha állítjuk, hogy a közszellem tájékoztatlansága sehol sem nyilvánul meg oly feltűnően, és a tájékoztatlanság következményei sehol sem érezhetőek annyira, mint ezen a téren», t. i. a nemzetgazdasági kérdésekben.¹

A nemzetgazdasági bizottság nyilvános értekezletei 1886-ban megszűntek. De nemsokára, 1894-ben, most már a változott viszonyoknak és a kiszélesedett érdeklődési körnek megfelelően nem az Akadémiában, hanem külön tudományos társaságnak, a Magyar Közgazdasági Társaságnak megalapításával újból életre kelt a Lónyay-féle gondolat, mert e társaság a szélesebbkörű nyilvánosság számára hajlékot teremtett a közgazdasági és pénzügyi kérdések komoly megvitatására. E társaság megalapításának eszméje ugyan nem akadémiakustól, t. i. Halász Sándortól indult ki, de a Magyar Közgazdasági Társaság alapításában Akadémiánk kiváló tagjai tevékenyen résztvettek: elsősorban Láng Lajos, ki az új társaság elnöki tisztét elsőnek viselte, továbbá Jekelfalussy József, Gaal Jenő, Kautz Gyula és Matlekövits Sándor. Mind Kautz, mind Matlekövits később az elnöki tisztet is viselték a társaságban. Hogy az Akadémia akkor, midőn legnagyobb szükség volt ez irányban való közreműködésére, készségesen

¹ *A Magyar Tudományos Akadémia Évkönyvei* XVI. köt. III. darab 28. old.

sietett a nemzet támogatására, nyilvános vitáival érdeklődést keltve a közgazdasági kérdések iránt, hervadhatatlan érdeme marad Lónyay Menyhértnek és az őt megértő férfiaknak.

Amidőn az Akadémia nemzetgazdasági bizottságának nyilvános értekezletei megszűntek, akkorra közönségünkben a közgazdasági problémák iránt megnyilvánuló érdeklődést már oly fokra sikerült emelni, hogy az idevágó kérdések tárgyalása már szélesebb körök szükségének felelt meg. Ez természetes következménye volt szépen és gyors ütemben kibontakozó közgazdaságunknak, melynek fejlődése során egymás után vetődtek fel a közgazdaság nehéz kérdései, úgy hogy azok komoly mérlegelése elől többé kitérni nem lehetett. E növekvő érdeklődés táplálásának és komoly tudományos munkák létrehozásával való kielégítésének az Akadémia is mind sikeresebben jöhetett segítségére, mert egyes hazai közgazdasági intézményeink, átértve az Akadémia e téren való hivatását, különféle alapítványokkal gyarapították eszközeit. Maga a most már élénken lüktető gazdasági élet érezte tehát az Akadémia támogatásának szükségét és méltányolta azt a munkát, melyet az Akadémia a közgazdasági tudományok fejlesztésében végzett. Amit az Akadémia a régebbi szűkös viszonyok között a nagyközönségtől meg nem értve tett a közgazdasági és pénzügyi tudományoknak hazánkban való kifejlesztése érdekében, azt most több megértéssel találkoztva és szélesebb keretekben folytathatta.

Sőt bátran tovább is mehetünk ennek megállapításánál. Büszkén állíthatjuk, hogy az Akadémia nemcsak felkeltette az érdeklődést közgazdasági kérdések iránt, midőn hazánkban ez még csak igen kevesekben volt meg, nemcsak segítségére volt közgazdasági irodalmunk kifejlődésének, hanem egyenesen irányt szabott a közgazdaságtan kialakulásának hazánkban. Tette pedig ezt jutalmazásaival, pályatételeivel és kiadványaival, elsősorban pedig tagjai fáradhatatlan irodalmi működésével és az Akadémia kritikai szellemével.

Aligha tévedünk ugyanis akkor, ha azt állítjuk, hogy az Akadémia magas kritikai színvonalon álló légkörének tulajdoníthatjuk azt a körülményt, hogy az elméleti közgazdaságtan művelése Magyarországon az egyoldalúságtól mentes

maradt, és nem követte azokat a kilengéseket, melyek a külföldön -- gyakran, igaz, nagy és új szempontok felvetésével -- sokszor erősen egyoldalú irányba terelték tudományunkat.

A magyar józan ítélőképesség már Smith és Ricardo tekintélyével szemben is bebizonyította erejét. Már gróf Bethlen Domokosnak 1831-ben megjelent kis munkája, mely egyébként Smith alapján áll és teljesen átérti rendszerének jelentőségét, egészséges ítéletből fakadó bírálatos megjegyzéseket fűz hozzá. Ugyanezt látjuk Trefortnak a negyvenes években megjelent fentemlített cikkében, melyben a közgazdaságtan irányait tárgyalja.

A közgazdasági gondolkodás kialakulására azonban első sorban természetesen a tudománykört rendszeresen felölelő kézikönyvek irányadók, melyeken nevelkedett a magyar közgazdasági tudás. Nálunk e könyvek alig egy-két kivétellel az akadémikusok tollából kerültek ki, akik bírálatos felfogásukkal az egyoldalúságtól mindig távoltartották tudományukat. Akadémikusaink közül Matlekovits Sándor és Láng Lajos felfogása esik legközelebb a klasszikusokhoz. Mindkettőt szabadelvű felfogásukon kívül az vonzotta a klasszikusok iránya felé, hogy az elmélet szilárd alapjait keresték, melyeket legegységesebben a klasszikusok rendszerében lehetett feltalálni. De az absztrakciónak a klasszikusok epigonjai által való túlhajtsa és főképpen a közgazdaságtan problémakörének szűkítése, melyet már Csató szemére vet Ricardónak, a magyar szellemnek nem felelt meg és az etikai nézőpontot a közgazdasági kérdések vizsgálatánál a magyar elme sohasem vesztette el szeme elől. Bentham filozófiját ismertetve már 1835-ben Jakab István a *Tudománytárban* így kiált fel: «Isten és nemzeti szellemünk őrizzen az utilitarianismustól!»¹ E tekintetben jellemző az a félreismerhetlen rokonszenv, mellyel Sismondi etikai irányú munkája a magyar irodalomban kezdettől fogva találkozott. Az etikai szempont figyelembevételre készítette már Matlekovitsot kézikönyvében a gazdaságpolitika kérdéseinek külön részben való

¹ *Tudománytár* VI. köt. 117. old.

tárgyalására, és ezért követelte Láng még határozottabban az elmélet és a közgazdasági politika szétválasztását.¹ Földes, valamint Gaal kézikönyve is követi e rendszert, mely lehetővé tette a gazdasági élet szabályozásának kérdéseiben az erkölcsi szempont hangsúlyozását. De egyik sem engedte magát szélső álláspontokra ragadtatni és mindegyik távol maradt attól az egyoldalúságtól, melybe Roscher követői az általa felvetett szempontok egyoldalú fejlesztésével sodorták a közgazdaságtant, midőn Knies és Hildebrand az elmélet jogosultságát tagadva, gazdaságtörténeté akarták tudományunkat átalakítani. Mind Kautz, mind Földes tanítványa volt Lipcsében Roschernek, az első történelmi iskola megalapítójának. Teljes mértékben méltányolták is történeti rendszerét és erkölcsi irányát. De e magyar tudósok munkásságát e hatás elsősorban csak abban az irányban befolyásolta, hogy az angol közgazdaságtanban gyakran túlhajtott általánosítások egyoldalúságától távoltartsák a magyar tudományt. Folytatva a már Karvasy munkájában jelentkező bírálatot az angol utilitarisztikus felfogással szemben és átvéve Roscher erkölcsi szempontját, helyesen felhasználva a történeti távlatot is, — Kautz p. o. nagy tisztelője volt Kniesnek is² — egy pillanatig sem estek abba az egyoldalúságba, mely csupán a gazdasági fejlődés törvényeinek felkutatásában látta tudományunk feladatát. Biztos ítélettel maradtak meg az elmélet művelése mellett, régi alapjait bölcse bírálatos szellemben egyesítve a történeti-etikai távlattal, mely nálunk különösen a gazdasági politikában, ennek szociálpolitikai szellemében jut kifejezésre. Így melegen felkarolták Schmoller iskolájának szociálpolitikai irányát, szívesen fogadták és mint induktív alapot készségesen hasznosították a gazdaság-

¹ Láng: *A közgazdaság elmélete*. Budapest, 1882. I. IX. és 10. old.

² De ez a tisztelete a történeti vizsgálódások iránt nem csökkentette nagy elismerését a németeknek egyik, jelentőségének megfelelően hazájában is csak napjainkban elismert nagy theoretikusa, Friedrich Benedikt Hermann iránt, kinek munkáját a *Budapesti Szemlében* 1873-ban a német irodalom egyik elsőrangú, s alaposág és fényes dialektika tekintetében alig felülmúlt termékének nevezi (I. 1873. évi köt. 515. old.).

történet eredményeit, de tudományunk elméleti megalapozásának útjáról nem engedték magukat eltéríteni és nem követték Schmollert, midőn gazdasági szociológiává akarta átalakítani a közgazdaságtant.

Hasonlóképpen meg tudták óvni tudományunkat attól, hogy a határhaszonelmélet új szemszögéből adódó eredmények kedvéért, miként az osztrák iskola eleinte tette, egyszerűen hátat fordítson a klasszikus tanok vívmányainak. Bár Láng *Közgazdaságtanában*, mely 1881-ben jelent meg, midőn a határhaszoniskola már kibontakozott, említést sem tesz ezen előretörő irányról, már mind Földes, mind Gaal az értékelméletben, hova a határhaszonelmélet súlypontja esik, méltányolják eredményeit, de nem követik azokat a túlzásokat, melyek egyedül a határhaszon gondolatára igyekeztek az elméletet felépíteni. És a tudomány fejlődése teljesen igazolta őket, mert a német történeti iskola eredeti elgondolásában ma hazájában is megfeneklettnek tekinthető, és a határhaszoniskola ma már nem áll olyan ellentétben a klasszikus eredményekkel, mint hívei első pillanatra hitték. Az Akadémia tagjainak bírálatos szelleme tehát határozottan irányt szabott a magyar közgazdasági tudomány kialakulásának, midőn egyrésztől nem engedte Magyarországon felülkerekedni azt az irányzatot, mely Németországban, mint ma már ott is általánosan elismerik, nemzedékeket engedett felnőni az elmélet kicsinylésében, tisztán részletkutatásokra összpontosítva figyelmüket, midőn azonban másrésztől az elméletet is meg tudta óvni egyoldalúságoktól.

Irodalmunk irányítására az Akadémia egyébként természetesen elsősorban a rendelkezésére álló pályadíjakat használta föl, nagy tervszerűséggel válogatva ki a kitűzött kérdéseket, hogy ezek kidolgozására ösztökélve pótolta azokat a hiányokat, melyek közgazdasági és pénzügyi irodalmunkban mutatkoztak.

Így elsősorban a tudomány alapkérdéseibe való elmélyedést igyekezett ébrentartani. Gondos figyelemmel kísérte mindenkor a külföldön lezajló elméleti vitákat és az ott felbukkanó eszmeáramlatokat, ezek bírálatos ismertetésére ismételten pályadíjakat tűzött ki. De nem feledkezett meg

pályatételei között arról sem, hogy megírassa a közgazdasági nézetek kialakulását és behatását a magyar közviszonyok fejlődésére. Így keletkezett Kautz Gyulának *A nemzetgazdasági eszmék története Magyarországon* c. szép munkája. Gondot fordított arra is, hogy a koronként erősebben előtérbe lépő gazdasági jelenségek hazánkban is tanulmány tárgyává tészenek. Így amidőn a papírpénz agiója nyugtalanította gazdasági életünket, az agió-ingadozások hatásának tanulmányozására hirdetett pályázatot. Majd amidőn a kilencvenes években az agrárválság rendítette meg Európa mezőgazdaságát, a gazdasági válságokról, a kartellek előtérbe lépésével pedig a monopolisztikus szervezetekről kívánt munkákat. Ha voltak is itt-ott meddőn maradt pályázatok, számos sikertült elméleti monográfiával gazdagították e pályatételek irodalmunkat.¹

Gondos tervszerűséggel tűzte ki az Akadémia gazdaságpolitikai pályatételeit is. Törekvése e tekintetben egyrészt arra irányult, hogy a gazdasági politika minden ágazatában egyformán kifejlődésre ösztönözze hazai irodalmunkat, másrészt pedig mindazokban a kérdésekben előmozdítsa a nézetek tisztázását, amelyek a belföldön vagy a külföldön a gyakorlati élet szempontjából is nagyobb jelentőségre emelkedtek. Így pályatételeivel mindenkor az élet szükségéhez alkalmazkodott. A hetvenes években pályatételei a jegybankrendszert, az agiót, a közlekedésügyet és az adópolitikát érintették elsősorban, mert ezek voltak akkori közgazdasági helyzetünk főkérdései. Midőn a nyolcvanas években a valuta-rendezés ügye kezdett előtérbe lépni, sorra kerültek a valutapolitika kérdései. A különféle országok valutarendezését ismertető munkák egész sorozatát eredményezték az idevágó pályázatok. Majd az agrárpolitika problémái közül a telepítésről, a szövetkezeti ügyről és a járadékbirtokokról kíván az

¹ Így Földes Bélának *Papírvaluta és agió*: Budapest, 1882. Baumgarten Nándor és Meszlényi Artúr *Kartellek, trustök*. Budapest, 1906. Pólya Jakab *A gazdasági válság*. Budapest, 1890. stb. ily pályázatok folytán keletkeztek, és Fellner Frigyesnek *A nemzetközi fizetési mérleg és alakulása Magyarországon*. Budapest, 1908. c. munkája is akadémiai megbízatás folytán készült.

Akadémia dolgozatokat, majd pedig az iparpolitika, a kereskedelem fejlesztésének kérdései és a hitelügy számos kérdése tárgyai a pályázatoknak. A közlekedésügy és a pénzügy, kivált az adórendszer kérdései már a hetvenes évek óta nagy figyelemben részesülnek a pályatételek kapcsán, és amikor a munkásbiztosítás reformja foglalkoztatja a közvéleményt, e kérdés kidolgozását kívánja az Akadémia egyik pályatétele. Midőn pedig a kivándorlás kérdései léptek előtérbe, evvel kapcsolatos pályatételeket tűzött ki az Akadémia, és amikor a XX. század elején nyilvánvalóvá lett, hogy az európai vámpolitikában rendszerváltozás fog bekövetkezni, idevágó munkák megírását igyekszik előmozdítani. Így ápolta az Akadémia folytonosan az étellel való szoros kapcsolatot és igyekezett mindenkor támasza lenni fejlődő közgazdaságunknak.

Az e pályadíjak eredményeképpen létrejött munkák közül nem egy erősen befolyásolta gazdasági életünk alakulását is. Csak példának említem Kautz Gyulának *A társulati intézmények a nemzetgazdaságban*, Bpest, 1871. c. munkáját, mely részvénytársasági ügyünkre, György Endrének és Matlekovits Sándornak a különbözőzeti viteldíjakról írt pályamunkáit, melyek vasúti politikánkra és Halász Sándornak a csekkforgalomról szóló pályamunkáját, mely postatakarék-pénztárunkra és fizetési forgalmunk kialakítására gyakorolt jelentős befolyást. Mégis a pályanyertes munkák egyenkénti felsorolásától — bár gazdaságpolitikai irodalmunk legkiválóbb termékeit foglalják magukban — el kell tekintenem, mert ha az egyszerű felsorolásnál többet kívánnék nyújtani és az egyes munkák jelentőségét is méltatnám, túlságosan megduzzadna beszámolóm. Némileg ismétlésbe is kellene bocsátkoznom, mert e munkák gondosan elkészített jegyzékét foglalja magában — igaz, csak századunk első évtizedének végéig — Földes Bélának a nemzetgazdasági bizottság 50 éves jubileuma alkalmából készített kitűnő beszámolója, mely az *Akadémiai Értesítő*ben is megjelent.¹ Ugyanez okból arról is le kell mondanom, hogy részletesen kifejtsem, mily tekin-

¹ XXII. köt. 5—26. old.

télyes helyet foglal el akadémikusaink munkássága a magyar közgazdasági irodalomban. Ezért csak arra szeretnék itt rámutatni, mennyire hiányos volna vámpolitikai irodalmunk Kautz Gyula, Matlekovits Sándor és Láng Lajos, agrárpolitikai irodalmunk Gaal Jenő, Bernát István és György Endre, avagy szociálpolitikai irodalmunk Földes Béla munkái nélkül, míg hitelügyi irodalmunk legfontosabb forrásmunkája Vargha Gyula tollából került ki.

Ha közgazdasági és pénzügyi irodalmunk egyes kiváló termékei a külföldön is ismertté tették a magyar elme munkáját, ez is javarészen akadémikusaink munkásságának köszönhető. Mindenekelőtt Kautz Gyula érdeme az, hogy alig kibontakozott közgazdasági irodalmunk már a hatvanas évek küszöbén kilép nyelvünk által adott elszigeteltségéből és helyet hódít magának a külföldi irodalomban is. Oly munkával történik ez, melyet még ma is forrásmunkának tisztel az egész világirodalom. E munka Kautz Gyulának *Theorie und Geschichte der Nationalökonomik* című kétkötetes munkája, melynek első kötete 1858-ban, második kötete 1860-ban jelent meg Bécsben. Mint fiatal, még nem is harminc éves jogakadémiai tanár fejezte be szerzője e munkát Nagyváradon, távol a tudományos kutatás segédeszközeitől. De a tudományos alkotás energiája Kautznak megadta a módot arra, hogy az irodalmi anyag megszerzésének akkor óriási nehézségeit leküzdve vasszorgalommal olyan munkát alkosson, mely ma is mintaszerű éppen alaposságánál, lelkiismeretességénél és mindenre kiterjedő pontosságánál fogva.

Kautz *Theorie und Geschichte der Nationalökonomikja* ma is a világirodalomban elfoglalt helyét és nevezetességét nemcsak úttörő voltának köszönheti, amennyiben e korban Mac Culloch *The literature of political economy* és Blanqui *Histoire de l'économie politique en Europe* c. művei, melyek 1845-ben jelentek meg, voltak Mohlnak már távolabb eső *Geschichte und Literatur der Staatswissenschaft*ján kívül, ú. sz. az egyedüli munkák e téren, hanem elsősorban Kautz nagy alaposságának és hangyaszorgalmának.

Errenézve csak egy körülményt kívánok bizonyítékul felhozni. 1854-ben jelent meg Braunschweigban Hermann

Heinrich Gossen munkája *Entwicklung der Gesetze des menschlichen Verkehrs und der daraus fließenden Regelung für menschliches Handeln* cím alatt. E könyv ma az elméleti közgazdaságtan egyik legfontosabb munkája, mert benne fejtette ki Gossen a szükségletkielégítésre vonatkozó azon alaptételeit, melyeken egész szükségleti tanunk és értékelméletünk nyugszik. Gossen e munkáját azonban matematikai irányánál fogva a német tudomány egyáltalán nem méltányolta, úgyannyira, hogy Gossen 1858-ban, tehát éppen a Kautz-féle első kötet megjelenésének évében, visszavonta azt a piacról. De Kautz éber szemét, mely mindent figyelt, ami tudománya terén történt, e könyv a németek közönye ellenére sem kerülhetett el. Több helyen is utal e munkára, és így magyar tudósé lett a dicsőség, hogy a világirodalomban elsőnek említette Gossen e nevezetes munkáját. Jevons, ki — mit sem tudva Gossenről — hasonló irányban indult el, mint Gossen, csak Kautz munkája folytán lett figyelmes munkája első kiadásának megjelenése után e könyvre, melynek jelentőségét azután teljesen méltányolta. Jevons *The theory of political economy* c. nagy munkájának 1879-ben megjelent második kiadásának előszavában elmondja, mikép figyelmeztette őt a németül olvasó Adamson kollegája arra, hogy Kautz *Theorie und Geschichte der Nationalökonomik*-jának 9. oldalán egy munkát, Gossen munkáját említi, mely az élvezet és áldozat elméletével foglalkozik. Így ismerte meg azután Kautz figyelmeztetésére Jevons a németek egy kiválóságának munkáját. Kautz mesterének, Roschernek 1874-ben megjelent *Geschichte der Nationalökonomik in Deutschland* c. munkájában, mely a ma már teljesen elfelejtett szerzők egész légiójának nézeteit is ismerteti, Gossen neve elő sem fordul, pedig Roscher a német közgazdaságtan történetét írta meg és Gossen német szerző volt.

Mint a közgazdaságtannak a világirodalomban egyik legelső, német nyelven pedig a legelső irodalomtörténete, Kautz műve világszerte ismertségre tett szert. Akár Gide és Rist, akár Mombert vagy egy másik mai szerző munkáját vesszük a kezünkbe, mely a közgazdaságtan történetével foglalkozik, akár a *Handwörterbuch der Staatswissenschaft*-ot, akár Palgrave

Dictionary of Political Economy-jét forgatjuk, Kautz nevével mindenhol találkozunk. Hogy ma is még mennyire él Kautz Gyula emléke nemcsak nálunk Európában, hanem a távoli Keleten is, ennek tanubizonysága egy a múlt év folyamán Japánban Kautzról megjelent tanulmány.¹

És később is a magyar közgazdasági tudás nemcsak behatásokat kapott a külföldi irodalomból, hanem maga is adott ilyeneket a külföldnek. Áll ez elsősorban Matlekovits Sándornak *Die Zollpolitik der Österreich-Ungarischen Monarchie und des Deutschen Reiches seit 1868 und deren nächste Zukunft* címen 1891-ben Lipcsében megjelent könyvére, melyben kivált a vámok hatásának elméletébe mélyen belevilágított oly időben, midőn e kérdés még kevésbé volt felderítve. E munka szerzőjét a külföld annyira megbecsülte, hogy amidőn a huszadik század küszöbén a *Verein für Sozialpolitik* a vámpolitikai helyzet megvilágítására adott közre tanulmányokat, ez előkelő külföldi egyesület a kérdés magyar vonatkozásainak kidolgozására Matlekovitsot kérte fel. Szép helyet foglalnak el a külföld vámpolitikai irodalmában Kautz és Láng munkái is, és a szegényesnek éppen nem mondható német pénzügytani irodalomban Földes Béla *Finanzwissenschaft*-ja már második kiadást ért. Valóban nem csekély eredmény ily nagyterjedelmű munkánál. Más érdemes magyar munkák is sikert értek el a külföldön, de hiszen nem ezek felsorolása, csak annak megállapítása tartozik e tanulmány keretébe, hogy az Akadémia tagjai a külföldön is becsületet szereztek a magyar tudománynak és hozzájárultak mind a tudomány fejlesztéséhez, mind pedig közgazdasági viszonyaink megismeréséhez.

De az Akadémia nemcsak tagjai munkásságával és pályadíjaival fejlesztette közgazdasági és pénzügyi irodalmunkat. Amennyire anyagi viszonyai engedték, segítségére sietett minden komoly törekvésnek, mely közgazdasági és pénzügyi irodalmunk fejlődését helyezte kilátásba. Legnagyobb vállalkozása e téren a huszadik század küszöbén a Földes Béla

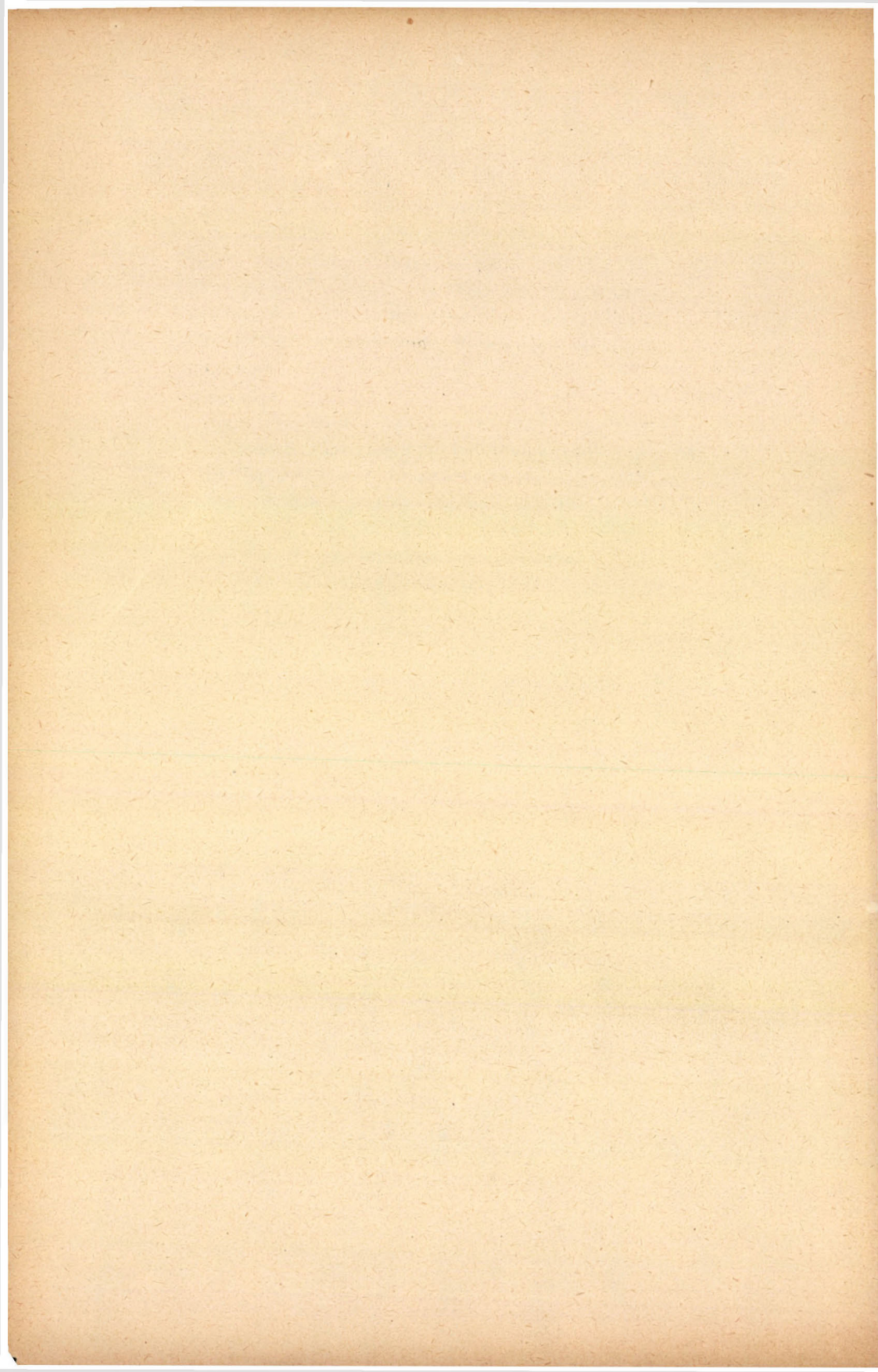
¹ *Propos de Kautz* a japáni egyetemek lapjában dr. Miyoji Hayakawa tollából (Sapporo Japánban).

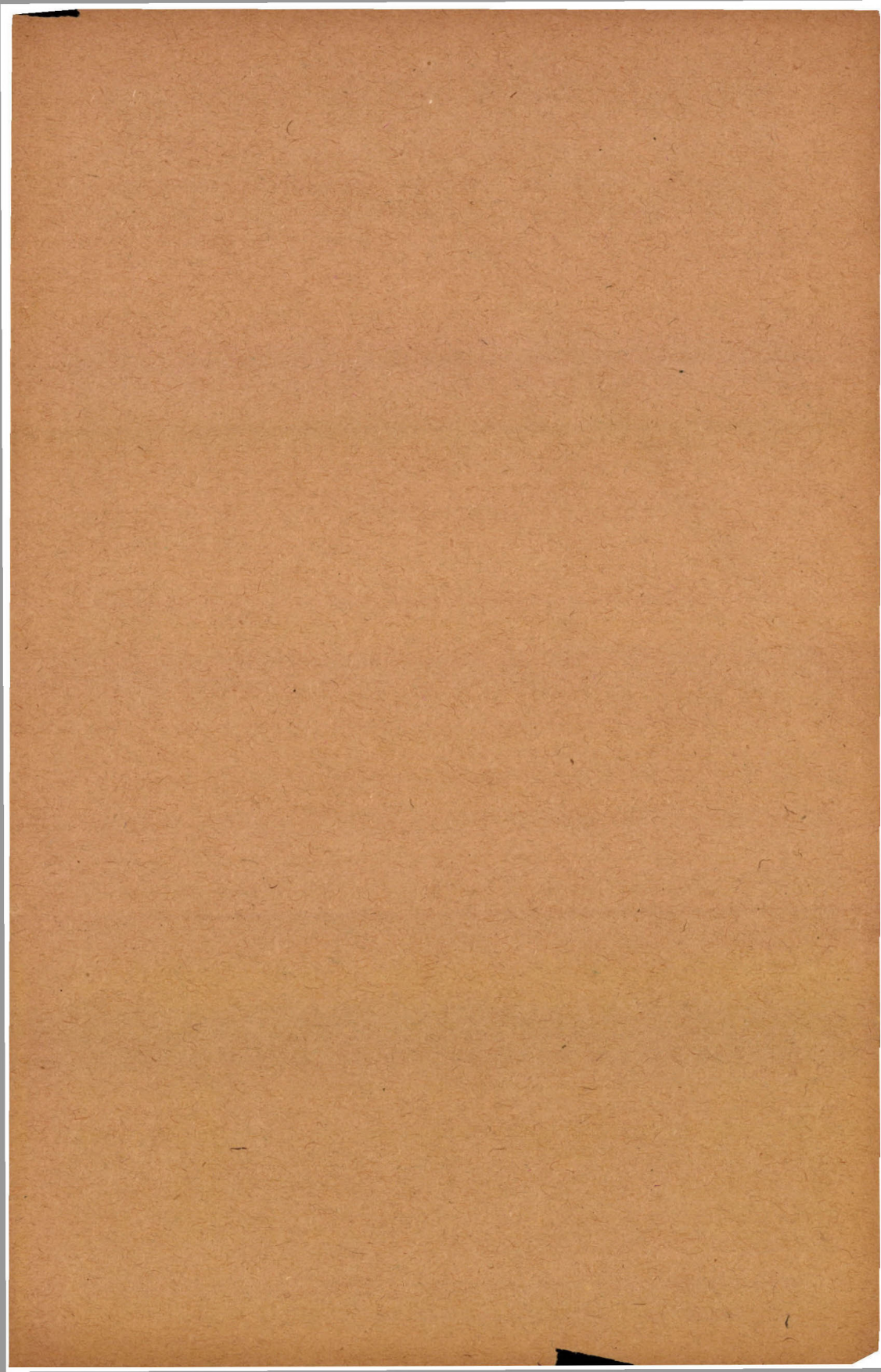
szerkesztésében *Magyar Közgazdasági Könyvtár* címmel megindult kiadványsorozat, mely még a világháború éveiben sem szünetelt. Így kerülhettek kiadásra Berzeviczy Gergely és br. Skerlecz Miklós már-már feledésbe merülő munkái, melyek az amúgyis gyér magyar közgazdasági irodalom történetében döntő jelentőségűek; e sorozat tette lehetővé Thessedik Sámuel munkásságának beható méltatását és List Frigyes amaz emlékiratának kiadását, melyet a magyar közlekedésügy reformjáról írt. És hazai mostoha könyvkiadói viszonyaink mellett ugyancsak e sorozat adta meg a lehetőségét annak, hogy közgazdasági irodalmunk nagyobb monográfiákkal gyarapodjék. Ugyanúgy az Akadémia támogatása tette csak lehetővé az első magyar közgazdasági lexikonnak a létrejövetelét, melyet az Akadémia nemcsak anyagilag támogatott, hanem tartalmának elbírálására bizottságot is küldött ki. E lexikon szimptomatikus jelentőségű, mert a közgazdasági és pénzügytani tudományoknak Magyarországon való magas fejlettségéről tesz tanuságot a huszadik század küszöbén, és az, hogy igen szerény keretből néhány évtized alatt ide emelkedett a magyar közgazdasági tudás, nagyrészen az Akadémia kitartó és fáradhatatlan tudományfejlesztő munkájának eredménye.

Az Akadémia egész munkásságával a nemzeti ügy, a nemzet fejlődésének szolgálatában áll, amint azt megalapítója kívánta is életrehívásával. De a közgazdasági tudományok talán némileg különleges helyzetben is vannak e tekintetben tárgyuknál fogva, mely a nemzeti lét egyik fundamentumával, a nemzet anyagi erősödésének kérdéseivel különös módon függ össze. Az Akadémia e téren is elsősorban a tudomány ápolója, mely a kérdéseket önmagukért, tisztán a megismerés szomjától vezetve veti fel és vizsgálja. De e mellett sajátos nemzeti feladatok vártak és várnak e téren az Akadémiára a magyar fejlődésből kifolyólag. Az Akadémia nemcsak első hivatását teljesítette, midőn, mondhatjuk, megalapozta és javarészen megteremtette a közgazdasági érdeklődést hazánkban, midőn a külföldi tudománnyal a kapcsolatot létesítette és ápolta és a közgazdasági tudományok minden terén értékes magyar munkákat hozott létre,

hanem a másodikat is, amidőn folytonosan tekintettel volt hazánk sajátlagos viszonyaira és feladataira és ezek szolgálatába állott tagjai tudományos munkájával, szakfolyóirattal, bizottsági értekezleteivel, pályadíjaival és jutalmazásaival, számos kiadványával és előadásaival.

Ha visszapillantunk centenáriumunkra, ezt jóleső érzéssel és a letűnt nemzedékek iránti mély hálával kell minden magyar embernek átéreznie. Ha Lónyay azt mondhatta 1874-ben, hogy alapos közgazdasági tudás mellett hazánkban sok másként intéztetett volna, akkor most, centenáriumunk alkalmával mi is ismételhetjük e szavakat, de abban az értelemben, hogy sok egészen másként, bizonyára helytelebbről intéztetett volna, ha az Akadémia nem szívlelte volna meg e szavak akkori értelmét és nem állott volna készségesen és teljes eréllyel a nemzeti ügy szolgálatába. Hála legyen ezért mindazoknak, akik ebben közreműködtek!

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA